

БОГОСЛОВЉЕ

ИЗДАЈЕ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
У БЕОГРАДУ

Година XXIX (XLIII)

Свеска 1 и 2

Др Димитрије Богдановић

ДЕЛО СОЛУНСКЕ БРАЋЕ У КУЛТУРИ СРПСКОГ НАРОДА

Уместо пригодног и свечарског говора или ученог професорског предавања, усудићу се да вам предложим једно размишљање. Предмет је тога размишљања — култура српског народа, ова данас, али и она јуче, и она давнашња култура којом су се Срби придружили великом свету европске цивилизације. Који су извори, који темељи, које основне идеје те културе? Духовне прилике у којима се налазимо, криза о којој се с толико оправданих разлога говори, даје нам за право да поставимо та питања и да тражимо одговор. Јер наша криза и није ништа, друго, али и ништа мање, до криза идентитета: знамо ли шта смо?

Прави темељи културе српског народа налазе се у делу Солунске браће, Светих Ђирила и Методија. Прошло је једанаест векова од смрти Методија (885) и још двадесет две године преко тога од почетка мисије коју је он с братом Константином предузео ради християнизације Словена (863). Некако у том раздобљу моравске мисије покрште-ни Срби се почињу користити наслеђем Свете браће убрзо после смрти Методијеве, у додиру са његовим ученицима, а потом и ученицима његових ученика. Из Охрида, са Мора, донекле и из Преслава, допиру до Срба таласи нове ћирилометодијевске духовности. А то је пре свега грандиозан опус библијске и византијске литургијске књижевности, затим и патристике, у преводу са грчког на словенски језик, у кодексима писаним глагољским или одмах потом и ћирилским писмом. Само нешто мало од тога сачувало се у старословенским споменицима X—XI века, али сразмерно више у каснијим преписима, из XII—XIV века. Не само у општесловенском правопису него и у каснијим националним редакцијама, међу којима се традиција српске редакције може пратити бар од последњих деценија XII века, долази Србима једна универзална

књижевност, а с њом и погледи на живот и друштво, традиција целе једне цивилизације.

У питању је, наравно, византијска цивилизација, али тиме још није речено да би то била цивилизација по тадашњем византијском моделу; само нешто је од тога актуелно византијско, а много више правизантијско, па чак и ранохришћанско, с библијско, а преко библијског јеврејско и хеленистичко. Корени културе христијанизованог српског народа, према томе, веома су дубоки и разгранати; они су у наслеђу једне синтезе: синтезе грчко-римског медитеранског света и блискоисточне, углавном јеврејске цивилизације. Избор који су учинила Солунска браћа је у том погледу био пресудан. Оно што су они одабрали да буде темељ духовности словенских народа, то је управо рани, а не развијени слој византијске цивилизације. То је онај слој „копча“, којим је у тој цивилизацији дошао до изражаја сложени извор њенога идентитета, којим су спојена наслеђа различитог карактера: смисао за организацију и поредак у времену (Рим), философско и мистеријско наслеђе (Грчка), јеврејски историзам и месијанство (Библија).

Обично се, говорећи о делу Солунске браће, на прво место ставља стварање словенског писма и језика, али се и ово мора посматрати дубље, у својој функцији. Описмењавање словена било је цивилизацијски чин од далекосежног значаја по томе што је њиме омогућено и потом изведено уклапање словенских народа у један развијен свет, свет који је имао своје велико наслеђе; то је била културна интеграција, али таква у којој се могао стицати, и у којој се заиста и стекао сопствени идентитет. Зато је тај чин само почетни стваралачки импулс једнога значајног процеса, који је носио сасвим извесна значења, идеје и поруке.

Када је, пак, реч о томе, данас није довољно рећи да је пореди христијанизација или евангелизација Словена. То није довољно зато што се у великој мери, на жалост, изгубила свест о томе шта заправо значи христијанизација и шта је евангелизација. Покушају да то објасним у неколико главних потеза.

Дело Солунске браће, далеко од тога да се сведе на писмо и језик, открило је Словенима (и Србима наравно) једну основну чињеницу, које словенски свет пре тога није био свестан: да живот, да egzистенција, да историја има овој смисао. Не само што у томе свеукупноме људском постојању дејствују неки општи закони него се оно осмишљаје и циљем, а циљ је у савлађивању пролазности, у остваривању вечног и бесмртног. С једне стране, живот је дакле историја (света, народа, појединца), и ова се историја може и мора сагледати као целина; а с друге стране, сама историја открива свој логос, свој смисао, у нечему што је ван ње, јер је трајније од ње, јер је у односу на реалну датост апстрактно и духовно. Преко дела Солунске браће, Срби су значајно упознали велике појмове историјског и метаисторијског, реалног и апстрактног, материјалног у служби духовног. Самим тим, отворио се пут ка идејама напретка, овде у значењу усавршавања у антрополошком смислу, чему је бољитак друштва само једна од последица. Напредак није самом себи циљ него се он осмишљаје остваривањем вечних духовних вредности.

Из једног примитивног и варварског ступња на коме су се као племенски интеграциони елеменат јављале тек оне чудне мешавине

анимистичког фолклора са неким персонализованим пантеоном „стари“ богова, Срби као и други словенски народи улазе у свет развијене, истанчане духовности. Десети век је већ донео јужнословенској књижевности и прве философско-естетичке трактате са знаменитим преславским преводима (мислим ту пре свега, на царски прототип Изборника 1073, из првих година десетог века). Са патристичком, поготову већ у првој генерацији превода и прерада на словенском језику, улази у словенску духовност идеја историје као усклађеног и разрешеног сукоба противречних сила; на томе плану, наиме, изражена је идеја универзалног склада, идеја „космоса“ као осмишљене, усаглашене, целине. То даље значи да логос свеукупне егзистенције, историјске и метаисторијске, претпоставља поредак, законитост. Поредак у „метафизичком“ свету, поредак у овоземаљском, реалном свету. Ово је заправо извор сазнавања друштвених законитости, али и свести о праву као инструменту поретка међу људима. И није случајно што је баш Свети Методије превео и саставио први правни кодекс међу Словенима: то је преважни инструменат нове цивилизације Словена и њиховог брзог друштвеног развоја. С друге стране, важно је што је већ у томе светометодијевском избору тај закон садржао елементе једне хумане корекције „феудалног“ (као и било којег) устројства, заснивајући свој легитимитет на тзв. божанском праву, које се на моралном плану дистанцира од друштва и води га ка неким вишим циљевима. Погледом на друштво, као и читавом философијом живота, доминира овде колико идеја послушности (послушности у име склада и хармоније), толико и идеја слободе. У основи хумане егзистенције — порука је читавог дела Солунске браће — налази се слобода као могућност избора и опредељења: за добро или за зло, за логос или за без алогосни бесмисао, за мир или за рат. То више није она „слобода“ елементарног, номадског живљења, већ израз цивилизоване свести.

Са слободом, а то значи и са поларизацијом друштва (као и човека самог, као и целог универзума), долази Словенима представа о историјском свету као театру: ове је у ствари драма. Та драма има свој омисао, своје корене и почетке, исход и разрешење, овоје дејство и своје јунаке. И главни је, средишњи проблем овога драмског сукоба оно што бисмо ми назвали етичка, морална вредност. Систем једнога истанчаног етоса дошао је, дакле, Србима са наслеђем Ђирила и Методија. У томе, пак, систему, сукоби се разрешавају жртвом ради узвишеног циља, а узвишен циљ је већ и сам човек. Императив нове егзистенције Словена је љубав, „од које нико веће нема него да ко душу своју положи за пријатеље своје“. Може ли се замислити и чувана порука косовског епа, порука жртве и опредељења за бесмртне вредности, без овога битног елемента ђирилометодијског наслеђа?

Исто тако, сва та философија хармоније и „овејединства“, како би рекли неки руски философи наше епохе, почива на идеји космоса као лепоте, постојања као лепоте. Не само библијско предање него и порука рановизантијске патристике (у једном „Шестодневу“, на пример), открива ту естетску димензију, којом се осмишљава уметност. И то уметност са духовном, логосном, такорећи апстрактном подлогом. Ђирило и Методије дали су Словенима (и Србима значи) кључ за разуме-

вање византијског сликарства и других ликовних уметности, и за стварање у том духу. Захваљујући том кључу били су потом могући Студеница, Сопоћани и толики други споменици једнога богатог уметничког стваралаштва. Но та иста идеја лепоте, можда још тачније речено — тај закон лепоте као свеопшта норма људског постојања захтевао је да буде исказан и у стварању писаном речју, у песничству и прозном казивању. Ако се игде апостолско стваралаштво Солунске браће испољило у неисцрпном богатству једне уметничке инспирације, онда је то песничка реч, химна. У њиховим текстовима и саставима њихових ученика (у једном Канону св. Димитрију, рецимо) налази се словенски прототип свих потоњих химнографских дела и у средњовековној српској литератури, целога једног опуса какав је Србљак.

И што се више размишља о томе, све више се схвата да је дело Солунске браће заиста у темељима читаве наше средњовековне културе, и да то није тек једна фраза. Аспекти тога дела су заиста многобројни, али ја бих овде указао још само на један, који ми изгледа — поред свега што значи сам по себи — и нарочито актуелан. То је аспект наслеђа, традиције, идеја о поретку у времену, о смањивању „времена и лета“: ништа не пролази, све остаје у историјском памћењу народа. Само се преко континуитета, само у тој повезаности генерација епоха остварује садржајно историјско трајање. Но то се трајање испољава, самим тим, и као својеврсна интеграција кроз време: народ није само оно што је данас, него и оно што је био јуче.

Зашто би то сазнање било актуелно? Зато што ову велику истину, до које смо дошли још пре хиљаду и сто година, данас све више потискујемо и заборављамо у име једне недоживљене будућности. Говорити, пак, о Ђирилу и Методију данас, а заборављати на ту темељну поруку њихова дела, на то главно њихово цивилизацијско наслеђе, значи не разумети ништа; па чак, усудио бих се да кажем, значи не бити достојан потомак оних наших предака који су пре једанаест векова имали слуха за оно што ми данас више не чујемо. Као да се остварују речи што су их још Ђирило и Методије пренели на словенски, а наш Вук Караџић исказао српским језиком: „гледајући не виде, и чујући не чују нити разумију. И збива се на њима пророштво Исајино, које говори: ушима ћете чути и не ћете разумјети; и очима ћете гледати, и не ћете видјети. Јер је одрвенило срце ових људи, и ушима тешко чују, и очи су своје затворили да како не виде очима, и ушима не чују, и срцем не разумију, и не обратe се да их исцијелим“ (Мт 13, 13—15).

Култура и зрелост једног народа па и читаве једне цивилизације цене се по томе колико смо свесни прошлости, колико смо сабрани и мудри у свом памћењу; да ли смо достојни великог наслеђа; да ли прадимо „на песку или на камену“.

Напомена. Текст предавања одржаног на свечаној академији поводом Дана библиотеке и 1100 годишњице смрти Методија Солунског, у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“ у Београду, 24. маја 1985.

Zusammenfassung

Dimitrije Bogdanović

DAS WERK DER BRÜDER VON THESSALONIKI IN DER KULTUR DEK SERBISCHEN VOLKES

Der Autor hebt in einer allumfassenden und klaren Weise die Bedeutung der slawischen Brüder für die Kultur der Slawen und für das serbische Volk hervor. Er hält sich nicht bei ihren schon immer hervorgehobenen Verdiensten im Schaffen der slawischen Sprache und Schrift auf, sondern betont einige viel wichtigere Gründe und Verdienste. Die Heiligen Brüder haben den Slawen, und somit auch den Serben, neben der Schrift und der Sprache, auch eine neue Vision der Welt offenbart, des Lebens und der Geschichte. Sie haben folgendes in das Fundament der slawischen Kultur aufgenommen:

Einen Sinn für die Organisation und die Ordnung in der Zeit, philosophisches und mystisches Erbe aus Griechenland, Heilserwartung und Geschichtlichkeit aus der jüdischen Tradition. Das macht eigentlich die slawische Kultur zu einer komplexen und originalen. Der Autor hebt noch einen sehr wichtigen Aspekt hervor von Seiten der Brüder von Thessaloniki für die mittelalterliche Kultur. Das ist der Aspekt des Erbe (der Tradition), des geschichtlichen Gedächtnisses und der Kontinuität, wo das Volk nicht nur in dem begriffen wird was es heute ist, sondern auch in dem was es gestern war.

Д-р Димитрий Богданович

ДЕЛО ФЕССАЛОНИТСКИХ БРАТЬЕВ В КУЛЬТУРЕ СЕРБСКОГО НАРОДА

Автор восторженно и чётко определяет значение святых Кирилла и Мефодия для культуры всех славян в том числе и для сербского народа. Он не задерживается на заслугах святых братьев в плане развития славянского языка и письма, которые очень часто подчёркивают исследователи, но выделяет их более важные заслуги. Кроме языка и письма святые братья раскрыли славянам, тем самым и сербам, новое понимание мира, жизни и истории. В основы славянской культуры они положили: смысл для организации и порядка своего времени, философское и мистическое наследие Греции, затем мессианиззм и историцизм из иврейской традиции, а это именно и обусловило многосложность и оригинальность славянской культуры. Автор выделяет ещё один очень важный аспект заслуг святых братьев для нашей средневековой культуры, который состоит в наследии исторического памятования и непрерывности, что помогает понять народ не только по тому что он представляет сегодня, но и по тому, кем он был вчера.